

SIMPOZIONUL NAȚIONAL CONSTANTIN NOICA

Ediția a IV-a

„LA ÎNCEPUT ERA CUVÂNTUL”

Constanța, 17–18 mai 2012

ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Filosofie și Psihologie
„Constantin Rădulescu-Motru”

UNIVERSITATEA „OVIDIUS”
DIN CONSTANȚA
Facultatea de Teologie Ortodoxă

SIMPOZIONUL NAȚIONAL „CONSTANTIN NOICA”

Ediția a IV-a

„LA ÎNCEPUT ERA CUVÂNTUL”

Constanța, 17–18 mai 2012

Coordonator: ALEXANDRU SURDU
Ediție îngrijită de: OVIDIU G. GRAMA

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
BUCUREȘTI, 2013

Copyright © Editura Academiei Române, 2013.
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5
050 711, București, România
Tel.: 4021-318 81 06, 4021-318 81 46
Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresa web: www.ear.ro

Referenți: acad. Vasile Tonoiu
conf. univ. dr. Viorel Cernica

CARTEA A APĂRUT CU SPRIJINUL ARHIEPISCOPIEI TOMISULUI,
PRIN BUNĂVOINȚA ÎPS TEODOSIE,
ARHIEPISCOPUL TOMISULUI

Redactor: Adrian Mircea DOBRE
Tehnoredactor: Luiza DOBRIN
Coperta: Mariana ȘERBĂNESCU

Bun de tipar: 18.02.2013 Format: 16/70×100
Coli de tipar: 15,75
C.Z. pentru biblioteci mari: 136.4(498)(082)
C.Z. pentru biblioteci mici: 136.4

CUPRINS

Simpozionul Național Constantin Noica, ediția a IV-a, „La început era Cuvântul”, Constanța 17–18 mai 2012 (prezentare de VICTOR EMANUEL GICA).....	9
Î.P.S. TEODOSIE, Arhiepiscopul Tomisului, Cuvântul de deschidere a lucrărilor.....	11
ALEXANDRU SURDU, Întru obârșie era rostirea.....	14
VASILE NECHITA, Rostirea despre frumos și frumusețea sfințeniei.....	16
NICOLAE GEORGESCU, Cuvânt, comunicare, punctuație. O aplicație noiciană.....	21
MONA MAMULEA, La început a fost povestea: Despre funcția cognitivă a narațiunii în mitologie și știință.....	35
DRAGOȘ POPESCU, Element și mediu în filosofia lui Constantin Noica.....	42
MARIN DIACONU, Constantin Noica, plâsmuitor de termeni filosofici.....	55
CLAUDIU BACIU, Rostire și ființă la Constantin Noica.....	61
ION DUR, Arheologie a cuvintelor, cuminecare și comunicare.....	67
MARIUS DOBRE, Semnificații ale limbajului filosofic românesc în dezbaterăa lui Vulcănescu, Cioran și Noica.....	79
ȘTEFAN-DOMINIC GEORGESCU, Logica lui Hermes – un model de logică speculativă.....	85
MARIUS AUGUSTIN DRĂGHICI, Constantin Noica. Cuvinte pentru „noua generație”....	89
ADRIAN MIRCEA DOBRE, Interacțiuni ale lui Constantin Noica cu fenomenul politic și cultural naționalist din România interbelică.....	111
MIHAIL M. UNGHEANU, Despre substratul teologic al problemei libertății în modernitate.....	115
MIRCEA LĂZĂRESCU, Noica înțeleptul: de la temeiul rostirii la unica distribuire a Unului.....	126
FLOREA LUCACI, Cuvântul și întemeierea onto-logică.....	133
ALEXANDRINA DRAGOMIR, Studiu asupra muzicalității limbajului filosofic al lui Constantin Noica.....	149
IOAN BIRIȘ, Puterea cuvântului: între comunicare și comuniune. Elemente de filosofia limbajului la Constantin Noica.....	156
ANTON ADĂMUȚ, Noica și operatorul de smintire.....	169
NICOLAE V. DURĂ, Teologia și Filosofia: convergențe sau divergențe ideatice?.....	175
TITUS LATES, Rostul cuvântului în logica lui Hermes.....	208
MIHAI POPA, Sinteza istorică prin prisma raportului dintre devenire și conținut istoric la Constantin Noica și Gh. I. Brătianu.....	715
ȘERBAN N. NICOLAU, Constantin Noica despre dreapta potrivire a numelor.....	221
CEZAR ROȘU, Logică și ontologie la Constantin Noica.....	225
COSMA MITU, Simple introduceri la bunătatea timpului nostru.....	230
ADRIAN VASILE, Textele scripturistice în scrisul lui Noica.....	233
FLORIN DRĂGOI, Fiul risipitor și Fratele după <i>Jurnalul filosofic</i> al lui Constantin Noica..	238
ANASTASIA DUMITRU, <i>Miorița</i> ca des-tăinuire.....	243
DOINA RIZEA, Timpul lung în viziune noiciană.....	258

LOGICA LUI HERMES – UN MODEL DE LOGICĂ SPECULATIVĂ

ȘTEFAN-DOMINIC GEORGESCU

Necesitatea unei noi logici – care să răspundă exigențelor impuse de nivelul la care a ajuns cunoașterea – nu este ceva de dată recentă. Încă Descartes, Vico sau Francis Bacon au avut în vedere – implicit sau explicit – elaborarea unei noi logici. Și, desigur, Kant și Hegel, care vorbesc explicit despre limitele logicii timpului lor. Dată fiind, așadar, dezvoltarea științei occidentale începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, este de înțeles că mulți gânditori au pus această problemă și chiar au încercat să elaboreze o nouă logică. În plus, dezvoltarea tehnicii a condus la abandonarea conceptelor și procedeele logicii tradiționale, de orientare aristotelică, și la apariția și dezvoltarea rapidă a logicii matematice, care servea mult mai bine scopurilor tehnicii, prin excelență aplicativă. Desigur, în ce măsură dezvoltarea logicii și apariția unor noi tipuri de logică reprezintă un răspuns la dezvoltarea științei este o discuție extrem de amplă, care nu face obiectul analizei de față. Pentru moment, este suficientă constatarea că schimbările din logică și din științe sunt cel puțin concomitente, dacă nu legate cauzal. Mai important ar fi faptul că, pe măsură ce secolul al XX-lea avansa, se descopereau din ce în ce mai multe domenii care reclamau ajustări ale logicii sau chiar elaborarea unor noi tipuri de logică. S-a vorbit, așadar, despre o logică a științelor sociale, despre o logică cuantică, o logică a transfiniului sau o logică a religiei, pentru a menționa numai câteva noutăți.

Pe acest fundal apare și logica lui Hermes, elaborată de Constantin Noica. Se poate vorbi, în perioada în care Noica trece la realizarea acestui proiect, despre o lipsă în ceea ce privește logica științelor spiritului. Lipsă care, așa cum considera și gânditorul român, l-a și determinat să porceadă la elaborarea unei noi logici. El a resimțit faptul că logicile contemporane nu pot da seamă de evoluția și specificul științelor spiritului tocmai pentru că obiectul de studiu al acestora – spiritul – este un *ganz andere* prin raport cu ceea ce studiază științele naturii. Ceea ce înseamnă că vorbim nu de o diferență între două clase sau genuri de obiecte, ci de una ontologică, la un nivel profund. O diferență fundamentală, care solicită o altă manieră de a gândi și, implicit, un alt tip de logică.

Acest alt tip de logică ar fi logica speculativă. Desigur, nu există niște criterii precise pentru a construi sau evalua o logică speculativă. Cel mai important filosof speculativ, Hegel, a lăsat în urma sa doar niște elemente orientative, iar nu un set

de exigențe precise. De altfel, nici Hegel nu elaborează o logică speculativă propriu-zisă, cu forme specifice, cu operații specifice, cu principii specifice. Celebra *Știință a logicii* a sa nu este doar o logică, ci o logică aplicată, sau chiar o teorie a categoriilor. Totuși, câteva elemente s-ar putea menționa.

În primul rând, se poate vorbi despre semnificația principiului non-contradicției. Din acest punct de vedere, lucrurile trebuie abordate cu multă prudență, deoarece se pot naște foarte ușor confuzii. Astfel, depășirea principiului non-contradicției – pe care o presupune orice demers dialectico-speculativ – nu înseamnă doar fixarea unor limite de aplicabilitate a acestui principiu, ci o altă înțelegere a acestuia. Și Hegel, și Noica, dar și alți filosofi speculativi¹ au atras atenția asupra faptului că acest principiu trebuie înțeles altfel, nu pur și simplu limitat. În al doilea rând, este vorba despre ideea unei logici a formelor de reproducere. Astfel, este cunoscut faptul că logica clasico-aristotelică, cel puțin în accepțiunea unei lungi tradiții medievale, este o logică a formelor de reflectare, iar logica matematică, una a formelor de modelare. Logica lui Noica este speculativă, pentru că se referă la forme de reproducere, al căror specific este dat de caracterul mobil și de evoluția în același timp cu obiectul căruia i se aplică (ceea ce nu se petrece în cazul schematismului celorlalte tipuri de logică). De asemenea, logica speculativă are în vedere procesualitatea și dezvoltarea, nefiind caracterizată doar de un simplu schematism. Nu în ultimul rând, logica speculativă are forme specifice: conceptul, arheotomia (sau diviziunea originară) și panoplia (sau sinteza absolută)².

Există mai multe argumente în favoarea ideii că logica lui Noica poate fi considerată drept un model de logică speculativă. În primul rând, pentru că Noica vorbește despre conceptul de câmp logic. Acest câmp trebuie numai prin analogie înțeles cu câmpul electro-magnetic. De fapt, acesta este un mediu – cu dublă semnificație, deci și ca termen care face legătura între doi extremi, având astfel semnificația speculativă clasică de *pons asinorum*, dar și ca element care învăluie, care cuprinde în sine opuși – în care se petrece resemnificarea principiului non-contradicției: întregul este în parte, iar nu partea este în întreg³. Specificitatea acestui câmp este dată de relația aparte care există între universal și individuale – temă care l-a preocupat pe Noica în mod aparte, pe întreg parcursul creației sale filosofice. Astfel, dacă în logica obișnuită relația între universal și individual este una tensionată, universalul tinzând să uniformizeze individualul, să îl priveze de ceea ce îi este caracteristic, transformându-l într-un simplu „caz”, lucrurile stau tocmai invers în logica lui Hermes – individualul ia asupra sa universalul, în sensul că acesta dă măsura universalului. Un individual aparte poate deci funcționa ca „prototip” sau ca un „caz exemplar”, fiind un fel de reper în cadrul universalului. În

¹ Vezi Alexandru Surdu, *Gândirea speculativă*, București, Editura Paideia, 2000.

² *Ibidem*.

³ Constantin Noica, *Scrisori despre logica lui Hermes*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 398 și urm.

termeni hegelieni, am avea aici de-a face cu un individual care tinde spre universalizare, refuzând plasarea la nivelul cazuisticii statistice. Măsura umanității – exemplul favorit al lui Noica – devine, așadar, un Socrate, care tocmai prin specificitatea sa individuală (deși sintagma poate părea ciudată, știindu-se că nu există specificitate a individualului, cel puțin în logica tradițională) dă măsura umanității. A fi om nu mai înseamnă a satisface niște criterii abstracte, ci a fi ca un Socrate. Evident, în acest caz, chiar și relațiile între individuale se modifică, nu numai acelea între individuale și universal (sau general, cum îl numește Noica; între acestea există diferențe, dar, pentru moment, le vom folosi indistinct, fără a aduce prejudecii argumentării). Ca un corolar al acestei exigențe privitoare la logica speculativă apare ideea că formele și entitățile la care aceasta se referă nu trebuie să fie abstracte sau, în cel mai rău caz, trebuie să tindă spre concretitudine. Universalul și individualul abstracte din logica tradițională sau modernă lasă astfel locul celor concrete din logica lui Hermes.

Această relație între universal și individual mai are un element caracteristic: individualul nu se subsumează inert universalului, nu se înregistrează pur și simplu, ci este capabil să-l „elibereze” sau, cu alte cuvinte, să creeze un câmp logic. Semnificația acestei difuzări este aceea că un individual poate prescrie prin sine o normă, fapt care poate conduce – deși Noica nu spune acest lucru explicit – la o depășire a vechii probleme filosofice a relației dintre descriptiv și prescriptiv. Astfel, se pare că nu numai norma normează faptul, ci și faptul normează norma. Desigur, nu este vorba despre o normare subiectiv-individuală. Adică individualul, ceea ce este faptic sau factual, nu poate difuza o normă în virtutea propriei individualități izolate, ci numai întrucât această individualitate are valențe de generalitate. Deci, logica lui Noica nu permite individualului abstract să ia locul generalului abstract; numai individualului care poate cuprinde în sine generalul și îl poate difuza spre a crea un câmp logic care să mijlocească întâlnirea dintre individual și general i se permite să tindă spre universalitate.

Acest mediu incipient care face începutul procesului logic este numit de Noica holomer. Holomerul este un individual-universal care difuzează câmpul logic și în care întregul se regăsește oarecum în parte. Mai mult chiar: întregul se dezvoltă din parte, fiind, într-un anumit sens, conținut în parte. Argumentația lui Noica pare a aminti de Hegel, în cazul căruia un universal anume este conținut în alt universal, mai puțin dezvoltat. Oricum, ideea producerii întregului din parte este una speculativă, care definește în mod evident logica elaborată de Noica.

Un alt element care îndreptățește calificarea logicii lui Noica drept o logică speculativă este devenirea în sine a lucrului. Dacă în logica tradițională, dar și în cea simbolico-matematică, lucrul rămâne fixat în așezarea lui, clasificat, plasat între limitele noțiunii sau clasei, în logica lui Hermes lucrurile devin, se dezvoltă în sine. Logica unor clase rigide este înlocuită de cea a unei mișcări și a unei deveniri a lucrului, care include în sine aspectele mai sus menționate: lucrul devine în sine, ca individual tinde către universalizare, se dezvoltă, difuzează câmpul logic din

sine și eliberează universalul din sine, dându-i acestuia măsura. Acest proces aduce aminte de ideea organicității, despre care vorbește și Hegel în logica sa. Astfel, avem de-a face cu o mișcare sistematică, organică, în cadrul căreia ceea ce este într-o determinație crește și se dezvoltă spre determinații din ce în ce mai complexe.

Holomerul despre care vorbește Noica este deci o unitate din sine activă, caracterizată de automișcare. Este unitate sintetică, care se dezvoltă procesual. Acest fapt este explicabil tot în termenii logicii speculative. Astfel, holomerul se dezvoltă prin disjungere, la nivelul krinamenului, și prin compunere, la nivelul synaethismului. Structura urmărită pare să fie tot cea hegeliană, a conceptului, arheotomieii sau diviziunii originare, urmate de sinteza speculativă absolută. Krinamenul este rezultatul unei disociații fundamentale a holomerului⁴. Semnificația acestuia nu este aceea a unei simple alăturări a două concepte, așa cum se procedează în interpretarea simbolică a logicii tradiționale. Astfel, mișcarea holomerului către krinamen este tocmai o etapă a universalizării individualului, a eliberării universalului din individual. Din nou, prin raportare la logica lui Hegel, putem vorbi aici despre un universal concret, legat substanțial cu individualul, iar nu în mod exterior, prin simple clasificări sau înregimentări.

Interesant este faptul că, cu această ocazie, logica lui Noica pare să se apropie foarte mult de ontologie, la fel ca la Hegel. Astfel, prin trecerea holomerului în krinamen, ne spune filosoful român, se petrece o deschidere a unui orizont de rostire⁵. Cu alte cuvinte, aceste forme specifice logicii lui Noica pulsează în real, se deschid din real, din obiectele cărora li se aplică. Desigur, aplicarea are aici un înțeles special, mai degrabă metodologic. Aceasta deoarece aceste forme sunt cele sub care se mișcă sau se dezvoltă realul și, în același timp, sub care înțelegem realul. Așadar, forme care reproduc realul în gândire, la nivel metodologic, dar și forme sub care realul se produce, la nivel ontologic.

Desigur, acestea nu sunt toate elementele care fac ca logica lui Noica să fie una de tip dialectico-speculativ. S-ar mai putea menționa faptul că rațiunea nu este o facultate a unificării, ci una a unificării și diversificării; de asemenea, s-ar mai putea vorbi despre conceptul nicasian de egalitate unilaterală – întregul este cu totul în parte, dar partea nu este întregul. La acestea s-ar putea adăuga faptul că Noica propune chiar niște operații specifice logicii sale, compenetrația și potențarea, respectiv depotențarea. Totuși, elementele deja prezentate sunt suficiente pentru a susține teza inițială potrivit căreia logica lui Noica este un model de logică speculativă. Desigur, aceasta ar trebui completată cu o metodologie și ulterior aplicată la toate disciplinele filosofice. Astfel, putem spune, în completarea tezei inițiale, că logica lui Hermes este, într-un fel, o promisiune a unui sistem filosofic și că elaborarea și aplicarea ei mai departe sunt fiabile și merită încercate.

⁴ *Ibidem*, p. 423.

⁵ *Ibidem*.